

SFÂRȘITUL CREȘTINĂȚĂȚII

Inversiunea normativă și noul timp

Traducere din limba franceză și prefață de
Teodor Baconschi

Ediția a II-a

Spandugino

CUPRINS

PREFAȚĂ de Teodor Baconski	
Chantal Delsol, între propria tradiție și propria luciditate	7
AGONIA SAU CUM S-AU PETRECUT LUCRURILE	17
Moștenirea contrarevoluționară	20
Un destin antimodern	24
Utopia trecutului	28
De la credință la ritual	31
Toate secolele sunt religioase	32
Paradoxul interior	36
INVERSIUNEA NORMATIVĂ	39
Problema moravurilor și importanța ei	41
Conflictul dintre păgâni și creștini și nașterea Creștinătății	43
Secolul al IV-lea: inversiunea normativă	45
Inversiunea normativă contemporană, începută în secolul al XVIII-lea	50
Credința ca temelie a moravurilor	55
INVERSIUNEA ONTOLOGICĂ	63
Fragilitatea monoteismului	67
Întoarcerea panteismului	70
Ecologia ca religie comună	74

CALEA SPRE ÎNȚELEPCIUNEA ȘI MORALA DE STAT. . .	83
Parazitism sau palimpsest	86
Un moment agnostic	89
Adevărul neadăpostit	92
Religia moralei	94
Umanitarismul recuză nihilismul	96
Morala Statului	100
CREȘTINISM FĂRĂ CREȘTINĂTATE	105
Să te asemeni învingătorilor	108
Ostași pentru Waterloo	112
„Nu e sigur că Dumnezeu nu a câștigat”	115

Nu suntem deocamdată conștienți de transformarea majoră produsă în epoca noastră, și anume de sfârșitul unei civilizații care numără șaisprezece veacuri. După felurite ezitări, folosesc acest cuvânt teribil: „agonie”. Pentru că moartea Creștinătății nu este nici pe departe o moarte subită. De altfel, cu mici excepții, civilizațiile nu au parte de o moarte subită: ele se sting puțin câte puțin, în succesive convulsii. De două secole, Creștinătatea se zbate să nu moară și tocmai aici se manifestă agonia sa emoționantă și eroică. Este atât de veche, încât a crezut inițial că poate pretinde un soi de nemurire: nu era ea marcată cu sigiliul transcendenței? Și apoi, precum anumiți bătrâni, s-a socotit prea vârstnică pentru a-și mai da duhul. Pentru catolici, Biserica este veșnică, întrucât va exista mereu un grup, oricât de mic, de credincioși pentru a-i da viață. Însă Creștinătatea este cu totul altceva. Vorbim despre civilizația inspirată, ordonată și călăuzită de Biserică. Din acest unghi, putem spune despre Creștinătate că a durat șaisprezece veacuri, începând din anul 394 – bătălia de la Râul Rece (Frigidus) – și până în a doua jumătate a secolului al XX-lea, odată cu succesul celor ce susțin avortul. Așa-zisele reforme societale sunt esențiale pentru a înțelege începutul și sfârșitul. Într-adevăr, este vorba chiar despre o civilizație; altfel spus,

un anume mod de a trăi, pe fondul unei viziuni despre frontiera dintre bine și rău.

Incredibila energie cu care cultura creștină se luptă, de două secole, pentru a nu muri, dovedește pe deplin că ea a format, realmente, o lume coerentă sub toate aspectele vieții: o lume numită Creștinătatea. Nu-l urmez pe Emmanuel Mounier, atunci când susține că nu a existat o civilizație creștină: „Creștinătatea e o iluzie [...] întrucât creștinismul nu este decât o cale lăuntrică a inimii, și nu o instituție”¹. Cu siguranță, Mounier își ia aici dorința drept realitate. De bine, de rău, creștinismul a clădit o civilizație care a funcționat după legile și dogmele sale, timp de șaisprezece veacuri.

Moștenirea contrarevoluționară

Epoca Luminilor – care debutează timpuriu (cu Montaigne? cu Vico?) și cunoaște apogeul odată cu marea revoluție – pune mai cu seamă în cauză Creștinătatea și contestă civilizația creștină, respectiv morala, credințele și modurile sale de manifestare. Revoluția Franceză nu s-a putut desfășura decât în opoziție cu acel creștinism care – deși adesea uităm – a fost, de la început și până recent, principalul adversar al modernității².

Istoricii au dovedit de ce Revoluția Franceză de la 1789 (care este cea de-a patra din Occident) a fost deosebită de cele precedente. Pentru a răsturna ordinea socială, revoluția olandeză, cea engleză și cea americană s-au sprijinit pe un soclu

¹ E. Mounier, *Feu la chrétienté*, Paris, Éditions Desclée de Brouwer, 2013, p. 51.

² Cu excepția fățișă a protestanților. Cuvântul „creștinism” îi include aici mai cu seamă pe catolici și ortodocși.

religios, precum Arhimede pe pârghia sa. În aceste trei țări domnea religia reformată, care nu ridica prea multe piedici în calea ideilor novatoare. În ce o privește, Revoluția Franceză nu s-a sprijinit pe nimic, de vreme ce religia catolică dominantă îi respingea toate principiile, începând cu libertatea și egalitatea. Urmarea a fost că primele trei revoluții nu au alunecat în utopii vindicative și ridicole, reușind să instaleze regimuri stabile și să zămislească societăți unde politica și religia colaborează. În ce o privește, Revoluția Franceză a generat un conflict permanent între Biserică și Stat, cu toate consecințele: complet lipsită de dimensiunea spirituală, politica a degenerat în excese sinistre, iar Biserica – redusă la statutul de inamic public și mereu revoltată contra legilor și moravurilor – n-a făcut decât să se estompeze treptat.

Primele revoluții moderne bazate pe libertate au fost împliniri protestante. Iată de ce democrațiile anglo-saxone de astăzi n-au eliminat referințele religioase din sfera politicii: nu-ți poți disprețui leagănul. În schimb, așa cum scrie Pascal Ory:

Spre deosebire de celelalte trei, Revoluția Franceză nu s-a putut întemeia pe o religie care era, în acest caz aparte, catolică, apostolică și romană. Valorile promovate de ea se opuneau frontal celor ale Magisteriului roman, transformând Biserica Catolică, pentru mai mult de un secol, în principalul centru anti-liberal din lumea occidentală¹.

De la începutul secolului al XIX-lea, Biserica Catolică ridică, într-adevăr, un parapet împotriva modernității. Întrucât

¹ P. Ory, *Qu'est-ce qu'une nation? Une histoire mondiale*, Paris, Éditions Gallimard, 2020, p. 161.

libertatea modernă apare ca un destin implacabil, ai cărui dușmani devin ridicoli, Biserica își va pierde gradual, de-a lungul unui veac și jumătate, puterea, strălucirea și influența. După cum remarcă Ortega y Gasset, „secolele moderne reprezintă o cruciadă contra creștinismului”¹.

Civilizația creștină este rodul catolicismului – o religie holistică, ce predică o societate organică, respingând individualismul și libertatea individuală. Era în soarta ei să dispară, odată ce s-a izbit de o modernitate ajunsă la zenit. Când, în anii '60 ai secolului al XX-lea, la Conciliul Vatican II, Biserica a recunoscut, în fine, libertatea religioasă – o „revoluție copernicană” (J. Isensee), anticipată în 1963 prin enciclica lui Ioan al XXIII-lea, *Pacem in terris* –, acea evoluție s-a produs prin furtunoase debateri interne². Nu e de mirare, de vreme ce ea proclama pe atunci exact contrariul celor decretate, cu un secol mai devreme, în *Syllabus*-ul Papei Pius al IX-lea... Ce semnifică această răsuflare și în ce scop a fost acceptată? Se înțelege că, sub asalturile modernității, Biserica nu mai vrea să apară ca o cetate asediată. Totuși, ea rămâne mai degrabă păzitoarea unui adevăr decât a unei reputații. Nu este prea ușor să pricepem o vădită schimbare de direcție, care anunță sfârșitul holismului catolic și timida pătrundere în individualista societate modernă, dat fiind că „omul trebuie privit nu ca «obiect» ori ca un element pasiv al vieții sociale, ci ca «subiect», fundament și finalitate ale acesteia”³. Chiar dacă Biserica și-a dorit astfel să se împace cu vremurile,

¹ J. Ortega y Gasset, *Le thème de notre temps*, Paris, Les Belles Lettres, 2019, p. 84.

² J.-M. Mayeur et al. (ed.), *Histoire du christianisme*, vol. XIII, *Crises et Renouveau (de 1958 à nos jours)*, Paris, Éditions Desclée de Brouwer, 2000, pp. 69 și 109.

³ *Ibidem*, p. 110.

gestul ei va fi fost tardiv. Modernitatea târzie, care începe după al Doilea Război Mondial, consideră definitiv Biserica drept o instituție depășită, întrucât se bazează pe un adevăr menținut cu mijloace autoritare. Divergențele s-au tot acumulat în a doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea. Liberalismul/libertarianismul predominant reprezintă antiteza fermă a modului de gândire eclezial.

Astăzi, imensa majoritate a clerului și a mirenilor se recunoaște în principiile moderne ale libertății de conștiință și de credință – cu excepția unor grupuscule care n-ar avea curajul de a susține pe față tezele din *Syllabus*. În plus, cei mai mulți dintre preoți și laici nutresc regrete și remușcări atunci când își amintesc de radicalismul aceluia document.

La începutul secolului al XIX-lea, începe o lungă pledoarie în favoarea creștinismului. Antoine Compagnon a demonstrat cât de abundentă a fost literatura antimodernă de-a lungul celor două secole precedente¹. Încă după Revoluție, în miezul acestor literaturi se profilează cu tot mai mare precizie spaima de a vedea sfârșitul Creștinătății.

Nu intenționez să creionez istoricul acestei conștientizări, cu tot cu dramaticele sale tribulații. Vreau doar să arăt, pe scurt și cu titlu introductiv, felul în care gândirea creștină a renunțat, pe nesimțite, la Creștinătate. N-ar trebui să vorbim despre trădare, chit că avem de-a face cu o înlănțuire de concesiuni despre care fiecare crede că va fi ultima, deși deschide ușa spre următoarea. Trădarea implică alternativă; or, în cazul nostru, nicio altă

¹ A. Compagnon, *Les antimodernes. De Joseph de Maistre à Roland Barthes*, Paris, Éditions Gallimard, 2005 (*Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, trad. de I. Mavrodin și A. Dinițoiu, prefață de M. Martin, București, Art, 2008).

opțiune nu este posibilă: în secolul al XX-lea, soluțiile extreme pentru a salva Creștinătatea au făcut mai mult rău decât bine. Nu putem acuza renunțarea (asociată indiferenței) sau oboseala, dacă privim extrema combativitate și credința fierbinte care însuflețesc o întreagă genealogie de scriitori creștini, de la Juan Donoso Cortès până la William Cavanaugh, trecând prin Jacques Maritain și atâția alții. Cronica acestor două veacuri indică mai curând acomodarea treptată cu o situație socotită inițial inacceptabilă, o amplă succesiune de compromisuri și, în final, apariția unui context unde nimic nu mai stă în picioare. Este povestea unei înfrângerii în care totul a fost aprig contestat, fără ca ceva să fie salvat, adică, așa cum vom vedea, nici măcar esențialul: povestea concretă a unei agonii sau, dacă vrem, a unei lupte pe viață și pe moarte, dinainte pierdute.

Un destin antimodern

Firește că au existat încercări de a concilia Creștinătatea cu ideile moderne care se revărsau, impunându-se pe toată linia. În secolul al XIX-lea, îi avem pe Charles de Montalembert și curentul creștinismului liberal. Numai că aceste adaptări n-au dobândit o coerență durabilă. Descoperim mereu „ajustări” cu iz de trădare. Creștinismul este iremediabil condamnat să deteste o modernitate care-i respinge principiile de bază: adevărul, ierarhia, autoritatea și constrângerea.

La început, Juan Donoso Cortès fusese un admirator al Iluminismului¹. El a devenit însă apărătorul febril al Creștinătății,

¹ Îi mulțumesc pentru sfaturile date lui Arnaud Imatz și fac trimitere la antologia prefațată de el: J. Donoso Cortès, *Théologie de l'histoire et crise de civilisation*, Paris, Éditions du Cerf, 2013.

împotriva modernității, de îndată ce a înțeles că „civilizația filosofică” se opune în toate privințele „civilizației catolice”. La mijlocul secolului al XIX-lea, Donoso vedea aici lupta dintre Bine și Rău, al cărei final nu poate fi anticipat pe pământ. Erorile moderne – respingerea păcatului original, libertatea individuală, suveranitatea rațiunii, democrația – poartă semnul lui Antihrist. Întrucât acest conflict maniheic este apocaliptic, el implică atât istoria, cât și teologia istoriei. Uneori, Donoso pare să întrezărească rezultatul final: căderea Creștinătății sub „civilizația filosofică” – și vedește un defetism asociat cu o simplă convingere etică, precum actualii militanți creștini, care simt că „au datoria de a lupta, deși înfrângerea e garantată”¹. Pentru el, această luptă este cea a unui *desperado* convins că nicio nouă civilizație nu se poate naște din modernitatea Luminilor. Regăsită într-o mulțime de texte, ideea că prăbușirea apocaliptică a Creștinătății marchează sfârșitul oricărei civilizații avea să dăuneze imens tocmai cauzei pe care o apăra². Donoso Cortès nu face nicio concesie Luminilor și apăra doctrina tradițională strictă, fiind mai degrabă gata să piardă totul decât să negocieze. Ceva mai târziu, vom găsi o concepție similară la liderul catolicilor sociali francezi, René de la Tour du Pin³. Ca și Donoso, el se angajează activ în societatea vremii sale. Scopul afișat este acela de a lupta pe toate fronturile – intelectual, social, politic – pentru a contribui la restaurarea vechii societăți, azi dispărute: monarhia creștină, în

¹ *Ibidem*, p. 190 *sq.*, corespondența cu Montalembert.

² Dom Gérard, bunăoară, în *Demain la Chrétienté* (Paris, Éditions Dismas, 1988, pp. 129–130) citează din Donoso Cortès ideea că nu poate exista civilizație în afara de cea creștină.

³ R. de la Tour du Pin, *Vers un ordre social chrétien. Jalons de route. 1882–1907*, Paris, Éditions Beauchesne, 1907.

care „Evanghelia guverna Statele”. La Tour du Pin observă că păgânismul a pătruns în lumea noastră odată cu Renașterea: iată de ce este nevoie să revenim la spiritul Evului Mediu și la legea naturală. Odată instalată, noua putere va aplica legi repressive împotriva delictelor din sfera moravurilor, a corupției și a societăților secrete¹. Gândirea lui scrupulos-maniheică echivalează libertatea cu Satana² și afirmă că societatea creștină reprezintă „prin excelență societatea desăvârșită”³. În felul său, acest curent participă la marile închipuiri utopice ale modernității. În zilele noastre, nu ne-am încumeta să pretindem că o societate sau alta ar fi perfectă. Suntem deopotrivă prea pățiți și prea decepționați pentru așa ceva.

Syllabus-ul lui Pius al IX-lea datează din aceeași epocă: 1864. „Culegerea cuprinzând principalele erori ale timpului nostru” nu cedează nicidecum modernității. Contemporan cu el, Soloviev crede, de asemenea, că modernitatea (materialismul și progresismul) are figura lui Antihrist și va distruge Creștinătatea, pentru a declanșa apocalipsul⁴.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ciocnirea dintre Creștinătate și modernitate reprezintă încă o bătălie la care trebuie să participi cu toate forțele.

Misiunea lui Henri Massis și Charles Maurras – discipoli ai lui René de la Tour de Pin – privește salvarea Occidentului pus la încercare de modernitate. În 1927, Massis publică o lucrare

¹ *Ibidem*, p. 486.

² *Ibidem*, p. 175.

³ *Ibidem*, p. 213.

⁴ B. Marchadier, „Le visage de l'antéchrist chez V. Soloviev”, în volumul colectiv: Société Vladimir Soloviev, *Œcuménisme et Eschatologie chez Soloviev*, Paris, Éditions F.-X. de Guibert, 1994, p. 163 sq.

numită *Apărarea Occidentului*, unde prezice o evoluție ce avea să fie confirmată până la sfârșitul secolului: atracția față de doctrinele asiatice și, de aici, impactul acestei atracții la nivelul civilizației – renunțarea la ideea de persoană, abandonarea adevărilor și chiar a conceptului de adevăr. Asemenea multor altora, Massis confundă eventuala/iminenta cădere a Occidentului creștin cu sfârșitul umanității. Cartea sa începe prin următoarele cuvinte: „Destinul civilizației occidentale, deci și soarta omului însuși, sunt astăzi periclitare”¹. Creștinii se înscriu în acel curent decadentist ce irigă Occidentul încă din secolul al XIX-lea și care este perfect sintetizat de remarca lui Paul Valéry: „Constatăm acum că prăpastia istoriei e suficient de încăpătoare pentru toată lumea”². Creștinii văd în respectiva prăbușire dispariția valorilor intrinseci indispensabile civilizației, însă tocmai provincialismul acestei gândiri (care îi face să se considere unicul vector al civilizației) va provoca decredibilizarea lor.

În cursul scurtului și crudului secol al XX-lea, spiritele vor evolua cu suficientă viteză pentru a măsura amploarea și rapiditatea metamorfozelor: cine ar mai putea, astăzi, subscrie la *Syllabus*-ul lui Pius al IX-lea? Respectiva evoluție comportă o suită de concesii adaptative și, pe alt plan, niște experiențe politice dureroase, care jalonează inima veacului.

De la mișcarea lui Marc Sangnier, *Le Sillon*, până la personalismul lui Maritain și Mounier, creștinismul se adaptează modernității și speră că, procedând astfel, va salva esențialul. Ideea de persoană reprezintă un principiu de căpătâi al gândirii creștine, prelungit prin federalismul lui Maritain. În prima

¹ H. Massis, *Défence de l'Occident*, Paris, Éditions Plon, 1927, p. 1.

² P. Valéry, *La crise de l'esprit*, în *Œuvres*, vol. I, Paris, Éditions Gallimard, 1957, p. 988 (*Criza spiritului și alte eseuri*, trad. de M. Ivănescu, Iași, Polirom, 2016).

jumătate a secolului al XX-lea, gândirea creștină înflorește pe măsură ce caută să integreze democrația și un anume liberalism. În acest răstimp, direcția catolică rămâne radicală, sperând că fascismele corporatiste vor salva o Creștinătate pe cale de dispariție.

Utopia trecutului

Henri Massis, care a scris o lucrare despre cele trei fascisme corporatiste profesate de Mussolini, Salazar și Franco, descrie fascismul ca pe „o revoluție a ordinii”, capabilă să stopeze barbaria modernă. Fascismul s-a format și afirmat pentru a salva „valorile esențiale ale tradiției occidentale”¹. După război, s-a tot făcut greșeala grosolană de a identifica fascismul cu nazismul. Massis și Maurras știau prea bine – și o repetau – că Hitler și-ar fi dorit să revină la barbaria păgână și că, asemenea lui Nietzsche, îi făcea pe creștini vinovați de nenorocirile moderne. Fascismele corporatiste acționau pentru a salva, restaura și reimplanta Creștinătatea. În acest scop, respingeau anarhia democratică tot atât cât o făceau despotismul hitlerist sau stalinist. Revoluția fascistă este, cu precădere, o revoluție morală, care vrea să reinstaureze morala cu forța. Fiind un catolic apărător al familiei, Massis justifică fondarea de către Mussolini a organizației „Pruncii Lupoaiței” (pentru copii între 4 și 8 ani), înainte de a crea formațiunea „Balilla”².

Certitudinea de a poseda adevărul e vizibilă, de vreme ce regimul lui Salazar, bunăoară, este numit „o dictatură a inteligenței, o dictatură a rațiunii”³, în sensul că orice conduită

¹ H. Massis, *Les Chefs*, Paris, Éditions Plon, 1939, p. 8.

² *Ibidem*, p. 67 sq.

³ *Ibidem*, p. 110.